

УДК 343.9(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.81.2.50>

ЗЛОЧИННІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗСУ ТА ІНШИХ ВІЙСЬКОВИХ ФОРМУВАНЬ УКРАЇНИ В УМОВАХ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ. КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Пашченко Є.М.,
доктор філософії (PhD),
старший викладач кафедри військового права,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7178-0601>
e-mail: enp_urist@ukr.net

Пашченко Є.М. Злочинність військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань України в умовах агресії росії проти України. Кримінологічний аспект.

Стаття є дослідженням зростання злочинності серед військовослужбовців у військовому середовищі під час війни в Україні. Збільшення випадків порушення військової дисципліни та недотримання законів пов'язане зі збільшенням мобілізаційних ресурсів та психологічними навантаженнями на військовослужбовців. Авторами проаналізовано статистику військових кримінальних правопорушень під час воєнного стану та вказано на загрози, які це явище несе для національної безпеки та довіри до військової служби. Стаття наголошує, що воєнний стан є ключовою детермінантою злочинності у військовому середовищі і ставить під сумнів певні аспекти кримінологічної ситуації в Україні.

Також у статті розглянуто різноманітні причини злочинної поведінки військовослужбовців на мікрорівні. До них входять психологічні труднощі, виснажливі фізичні навантаження, сімейне виховання, невдоволення професійною реалізацією, проблеми з законом та культурні чинники. Індивідуальні фактори також впливають на злочинну поведінку, включаючи фінансові труднощі, психічні відхилення, вживання алкоголю та наркотиків, ігнорування правових норм і недостачу психологічної підтримки. Стаття також наводить статистику кримінальних правопорушень серед військовослужбовців та виділяє зростання злочинності під час війни.

У статті досліджено відмінності між військовими та цивільними кримінальними правопорушеннями, вказуючи на посилену відповідальність військовослужбовців за подібні дії порівняно із цивільними громадянами. Військовослужбовці, які порушують військову дисципліну, можуть бути піддані як дисциплінарній, так і кримінальній відповідальності, включаючи покарання, які можуть бути довічним позбавленням волі, обмеженням волі та іншими. Стаття наголошує, що воєнний стан може призводити до збільшення злочинності серед військовослужбовців через фактори, такі як стрес, психологічний тиск, обмеження доступу до розваг та соціальних послуг під час воєнного стану. Автори дійшли до висновку, що важливо надавати підтримку та програми для зменшення цих ризиків та відновлення військових після повернення з зони бойових дій. Авторами підкреслено необхідність вдосконалення військової служби та підвищення її престижу, щоб забезпечити високий професіоналізм військового персоналу та відповідати сучасним викликам зовнішньої політики України.

Ключові слова: кримінологія, військова дисципліна, військова злочинність, воєнний стан в Україні.

Pashchenko E.M. Criminality of military servants of the army and other military forms of Ukraine in the conditions of russian aggression against Ukraine. Criminology aspect.

The article examines the rise in criminality among military personnel within the military environment during the war in Ukraine. The increase in breaches of military discipline and law is linked to heightened

mobilization demands and psychological stress on servicemen. The authors analyze statistics of military criminal offenses during a state of war and highlight the threats it poses to national security and trust in military service. The article emphasizes that a state of war is a key determinant of military crime, calling into question certain aspects of the criminological situation in Ukraine.

The article also explores various reasons for criminal behavior among military personnel on a micro-level. These include psychological difficulties, strenuous physical demands, family upbringing, professional dissatisfaction, legal issues, and cultural factors. Individual factors also influence criminal behavior, encompassing financial hardships, psychological deviations, substance abuse, disregard for legal norms, and a lack of psychological support. The article provides statistics on criminal offenses among military personnel and underscores the increase in criminality during wartime.

The article delves into the distinctions between military and civilian criminal offenses, emphasizing the heightened accountability of military personnel for similar actions compared to civilians. Servicemen who breach military discipline can face both disciplinary and criminal consequences, including punishments such as lifelong imprisonment and liberty restrictions. The article underscores that a state of war can lead to increased criminality among military personnel due to factors such as stress, psychological pressure, and restricted access to leisure and social services during wartime. The authors conclude that it is crucial to provide support and programs to mitigate these risks and facilitate the reintegration of military personnel after returning from conflict zones. The article underscores the need to enhance military service and elevate its prestige to ensure the professionalism of military personnel and meet the contemporary challenges of Ukraine's foreign policy.

Key words: criminology, military discipline, military crime, state of war in Ukraine.

Актуальність проблеми дослідження. Окрім діянь ворога під час 9-річної війни проти України випадки порушень закону та нанесення матеріальних збитків державі все частіше трапляються у військовому середовищі. Збільшення випадків порушення військової дисципліни, недодержання статей Статутів Збройних Сил України та вимог нормативно-правових актів пов'язане в першу чергу зі збільшенням мобілізаційних ресурсів у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також з неможливістю та недостатністю раціонального професійно-психологічного вивчення нових кадрів, психічними порушеннями у військовослужбовців, що спричинені гострою реакцією на стрес або посттравматичним стресовим розладом під час умов бойових дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему кримінальних правопорушень серед військовослужбовців Збройних Сил України піднімали багато вчених. Серед них можна згадати О.М. Артеменка, В.В. Бабаніну, В.М. Білоконева, І.Г. Богатирьова, П.П. Богущького, І.В. Боднара, В.В. Бондарева, М.Б. Головка, В.К. Грищука, Н.А. Дмитренко, В.С. Давиденка, С.Ф. Денисова, Ю.П. Дзюбу, С.І. Дячука, М.М. Івлева, Д.В. Казначееву, В.І. Касинюка, В.А. Клименка, І.М. Коропатніка, Я.С. Кулькіну, Ю.Б. Курилюка, І.І. Митрофанова, В.О. Навроцького, Т.Б. Николаєнка, А. Овчаренка, М.І. Панова, Є.М. Пашенка, О.Р. Полегенька, В.П. Поповича, Є.Б. Пузиревського, О.М. Сарнавського, О.В. Столярського, В.М. Стратонова, Є.Л. Стрельцова, О.С. Ткачука, М.С. Туркота, С.О. Харитонова, І.О. Харя, Г.І. Чангулі, В.В. Шаблістого, В.А. Шершенькову, О.О. Шкуту та інших.

Мета дослідження – проаналізувати статистику військових кримінальних правопорушень під час дії воєнного стану.

Об'єкт дослідження – кримінальні правопорушення.

Предмет дослідження – кримінальні правопорушення вчинені військовослужбовцями в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Під час будь-якої війни, крім очевидних наслідків у вигляді втрат від бойових дій та жертв серед цивільного населення, також спостерігаються руйнування та пошкодження інфраструктури, зокрема енергетичних об'єктів. Однак на відміну від цих відомих фактів, існують і менш відомі випадки, про які рідко говорять, особливо під час активної фази військових дій.

Ми маємо на увазі протиправні дії та порушення, вчинені військовослужбовцями, такі як самовільне залишення військової частини, невиконання наказів військового начальства, споживання алкоголю та наркотиків під час служби і т.д. Такі випадки досить поширені серед Збройних Сил. Свідченням цього є ініціатива Головнокомандувача Збройних Сил щодо посилення відповідальності за легковажне ставлення окремих військовослужбовців та низький рівень дисципліни.

Сьогодні кримінальні правопорушення в середовищі військовослужбовців представляють собою загрозу для суспільства, і це явище має тенденцію до зростання, особливо в галузі інформаційних технологій, у використанні глобальної комп'ютерної мережі у терористичних, екстремістських та пропагандистських цілях, що призводить до значних негативних наслідків для держави та її громадян [2, с. 103]. Крім того, аналіз кримінальної ситуації показує, що однією з найбільших проблем є стан кримінальної ситуації в Збройних силах України. Правильне вирішення завдань, покладених на них державою і суспільством, є ключовим для національної безпеки країни.

Отже, злочинність серед військовослужбовців негативно впливає не лише на дисципліну в Збройних силах України, але й на всю державу загалом. Це стає внутрішнім індикатором стану соціальної безпеки та загального клімату в суспільстві.

Подібний стан речей пояснюється тим, що вчинення кримінальних правопорушень в Збройних Силах України призводить до втрати довіри до державної влади, збільшення внутрішніх та зовнішніх загроз, поширення аномії, аморальності та неповаги до військовослужбовців, а також зниження престижу військової служби.

Умовно всі фактори, які впливають на злочинність, можна розділити на дві головні категорії: ті, що поширені в суспільстві в період миру, і ті, які виникли та пов'язані з воєнним станом. Ця класифікація наочно проявляється в Україні, де громадяни, об'єднавшись, змушені були брати участь в складних воєнних, ідеологічних і, до певної міри, екзистенційних сутичках для захисту суверенітету, територіальної цілісності і конституційного ладу країни. З іншого боку, можна впевнено стверджувати, що з 24 лютого 2022 року в Україні з'явилася нова значуща детермінанта злочинності – війна. Ця надзвичайна обставина доповнила інші фактори, такі як пандемія COVID-19, і стала частиною численних криміногенних чинників, які тривалий час негативно впливали на рівень, структуру, динаміку, характер, соціальні наслідки та інші якісні та кількісні показники злочинності.

Кримінальне правопорушення – це передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. (ст. 11 КК України). Кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини (ст. 12 КК України) [5].

Злочинна поведінка військовослужбовців на мікрорівні має численні причини. Серед них [1, с. 208]:

1. Психологічні труднощі, спричинені тривалим перебуванням в одностатевому колективі.
2. Ефекти виснажливих фізичних навантажень, що можуть впливати на психічний стан військовослужбовців.
3. Наслідки сімейного виховання у молодих військовослужбовців, що можуть викликати психічні відхилення.
4. Невдоволення професійною реалізацією як військової особистості.
5. Проблеми з законом, які можуть виникнути через порушення закону і впливати на поведінку військовослужбовця.
6. Недостатній рівень культури серед військовослужбовців.
7. Свідоме замовчування фактів нестатутних відносин з метою збереження військового звання та подальшого професійного росту.

Також на індивідуальному рівні існують інші фактори, які можуть призводити до злочинної поведінки серед військовослужбовців, такі як:

1. Фінансові труднощі, які можуть створювати стрес та незадоволення.
2. Психічні та психологічні відхилення, які можуть впливати на вчинення насильницьких злочинів під час служби серед військовослужбовців.
3. Вживання алкоголю та наркотичних речовин, що може поглиблювати проблеми.
4. Ігнорування правових норм і норм поведінки.
5. Недостатня кількість кваліфікованих військових психологів для надання необхідної психологічної підтримки.

Відповідно до «Єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-вересень 2023 року» Офісу Генерального прокурора, нами було з'ясовано, що за звітний період учасниками АТО, ООС та бойових дій, пов'язаних з агресією РФ проти України обліковано 783 кримінальних правопорушень. Серед кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) ми маємо наступні підрахунки (18883 облікованих кримінальних правопорушень) [8]:

1. Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407) – 10906 кримінальних правопорушень;
2. Дезертирство (ст. 408) – 4 626 кримінальних правопорушень;
3. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410) – 161 кримінальне правопорушення;
4. Недбале ставлення до військової служби (ст. 425) – 309 кримінальних правопорушень;
5. Бездіяльність військової влади (ст. 426) – 35 кримінальних правопорушень;
6. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426–1) – 402 кримінальних правопорушень.
7. Інші – 2 394 кримінальних правопорушень.

Проте за період 2022 року показники значно менші та мають наступні значення [8]:

1. Загалом кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) – 13 583 кримінальних правопорушень;
2. Самовільне залишення військової частини або місця служби (ст. 407) – 6174 кримінальних правопорушень;
3. Дезертирство (ст. 408) – 3 197 кримінальних правопорушень;
4. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410) – 239 кримінальних правопорушень;
5. Недбале ставлення до військової служби (ст. 425) – 270 кримінальних правопорушень;
6. Бездіяльність військової влади (ст. 426) – 59 кримінальних правопорушень;
7. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426–1) – 404 кримінальних правопорушень;
8. Інші – 3 240 кримінальних правопорушень.

Значно менші показники має аналіз військових кримінальних правопорушень за 2021 рік [8].

1. Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення) – 2 980;
2. Самовільне залишення військової частини або місця служби, ст. 407 – 2006;
3. Дезертирство (ст. 408) – 114;
4. Викрадення, привласнення, вимагання військовослужбовцем зброї, бойових припасів, вибухових або інших бойових речовин, засобів пересування, військової та спеціальної техніки чи іншого військового майна, а також заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 410) – 188;
5. Недбале ставлення до військової служби (ст. 425) – 191;
6. Бездіяльність військової влади (ст. 426) – 30;
7. Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень (ст. 426–1) – 137;
8. Інші – 314.

Порядок несення військової служби, встановлений Конституцією України, військовими статутами, відповідними законами та підзаконними нормативно-правовими актами, включаючи накази командирів на різних рівнях, є предметом військових кримінальних правопорушень. Військова присяга, яку приймає кожен військовослужбовець, визначає процедури виконання військової служби. Відданість цьому порядку є обов'язком кожного військовослужбовця, і він зобов'язаний дотримуватися його без жодних відхилень [7, с. 154].

Різниця між військовими кримінальними правопорушеннями і цивільними кримінальними правопорушеннями полягає у тому, що військовослужбовці несуть більш жорстку відповідальність за схожі дії порівняно з цивільними особами. Наприклад, якщо вони самовільно залишають військову частину або місце служби, відмовляються виконувати накази, то вони можуть бути піддані як кримінальній, так і адміністративній відповідальності. У той же час для громадян, які не є військовослужбовцями, відповідальність може бути відсутньою або обмежуватися дисциплінарною відповідальністю [3, с. 249].

Якщо військовослужбовець порушує правила військової служби, то його можуть притягнути до юридичної відповідальності, і це може включати не тільки дисциплінарну, але і кримінальну

відповідальність. Відповідно до Кримінального кодексу України, командири (начальники) мають спеціальні повноваження для притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності, включаючи військову дисциплінарну владу та можливість вживання заходів матеріальної відповідальності у певних випадках.

Серед загальних основних видів покарань можна відзначити: довічне позбавлення волі, позбавлення волі на обмежений термін, обмеження волі та наявність штрафу. Що стосується спеціальних видів покарань, то до них відносяться: позбавлення військового звання, накладення обмежень на військовослужбовців, арешт та тримання в дисциплінарному батальйоні. Важливо відзначити, що при скоєнні тяжкого або особливо тяжкого злочину передбачається додаткове покарання, а саме позбавлення військового звання. Варто відзначити, що жодна з норм не передбачає використання цього виду покарання [4, с. 403].

Під час воєнного конфлікту в Україні, ООН та різні країни надавали гуманітарну допомогу для України та її народу, разом із різними благодійними організаціями і донорами. Проте, на жаль, процес надання та розподілу цієї допомоги часто не був прозорим, чи здійснювався на основі чітких і соціально відповідальних принципів.

Були випадки, коли продукти харчування, які були включені до гуманітарних наборів, від продуктової допомоги, продавалися. Такі події призвели до відкриття численних кримінальних справ. Однак апогеєм корупції в умовах війни може бути ситуація з закупівлею продуктів харчування для військових за завищеними цінами, які набагато перевищували вартість аналогічних продуктів у роздрібних торгових мережах. Варто відзначити, що керівництво Міністерства оборони України відкидає таку інформацію, назвавши її фейком і спробою підірвати довіру суспільства до Міністерства оборони України.

Таким чином, під час воєнного стану військовослужбовці частіше порушують військову дисципліну та вчиняють злочини, оскільки [6, с. 112]:

1. Мають емоційне навантаження: Війна створює великий стрес та емоційне навантаження для військовослужбовців. Підвищений рівень стресу може вплинути на морально-психологічний стан особового складу, збільшуючи ризик порушення військової дисципліни та вчинення злочинів.

2. Високий ризик: У воєнних умовах військовослужбовці знаходяться під постійним ризиком для свого життя та здоров'я. Цей постійний стан небезпеки може призвести до стресу, тривожності та перевантаження, що може впливати на їхнє рішення та поведінку.

3. У воєнних конфліктах може бути великий тиск на військовослужбовців, включаючи тиск з боку командування або колег. Цей тиск може призвести до тиску на вчинення злочинів або порушення військової дисципліни.

4. Воєнний стан може призвести до обмеження доступу до звичайних соціальних інфраструктур і розваг, що може вплинути на психологічний стан військовослужбовців. Це може призвести до недостатнього відпочинку та розваг, що може збільшити ризик порушення військової дисципліни.

5. Після повернення із зони бойових дій військовослужбовцям може бути важко повернутися до цивільного життя. Це може призвести до психологічних та соціальних проблем, які вплинуть на їхню поведінку.

Важливо враховувати, що вищезазначені чинники не виправдовують порушення військової дисципліни або злочинів військовослужбовцями. Проте вони допомагають розуміти, чому в цих умовах може збільшитися ризик такої поведінки. Важливо мати під час війни відповідні програми та підтримку для військовослужбовців, які можуть допомогти зменшити ці ризики.

Висновки. Отже, на сьогоднішній день, Україна переживає надзвичайно важкий період, спричинений повномасштабним вторгненням Російської Федерації на суверенну територію Незалежної України. В цей період, кожен громадянин та військовослужбовець Збройних Сил України переживає надзвичайно складні обставини. Дотримання норм Кримінального кодексу України є юридичним обов'язком кожного громадянина України. Але кримінальні праворушення, які вчиняються військовослужбовцями та загрожують національній безпеці держави, також становлять значущий ризик для суспільства.

Питання щодо забезпечення дотримання законності в Збройних Силах України та інших військових структурах стають надзвичайно важливими в умовах складної ситуації в Україні, спричиненої широкомасштабним вторгненням Російської Федерації. З 2022 року значущо збільшується кількість кримінальних порушень та злочинів, які вчиняють військовослужбовці.

У військових частинах переважають злочини насильницького та необережного характеру та ухилення від військової служби. Для запобігання злочинності серед військових на загальнонаціональному рівні необхідно вжити державні заходи, спрямовані на обмеження та нейтралізацію чинників, що впливають на цю проблему.

Важливо відновити престиж військової служби, забезпечивши високий професіоналізм військового персоналу відповідно до сучасних потреб, які пов'язані з особливостями зовнішньої політики України. Лише в таких умовах може дати відповідь на виклики сучасності, пов'язані із загальним та спеціальним запобіганням злочинності серед військовослужбовців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дмитренко Н.А. Детермінанти злочинності у Збройних Силах України. 2022. URL: https://web.archive.org/web/20220618113705id_/http://lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2021/23/26.pdf (дата звернення 15.10.2023).
2. Казначеева Д.В. Сучасні тенденції військової злочинності в Україні. Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри: зб. доп. наук.-практ. конф. Харків: ХНУВС, 2023. С. 101–105.
3. Карпенко М., Фесенко О., Шнипко О. До питання щодо суб'єктів військових кримінальних правопорушень. *Scientific notes of Lviv University of Business and Law*, 33, 2022. С. 247–254.
4. Колодяжний М. Війна і злочинність в Україні: точки соціально-правового дотику. In *Omul, criminologia, știința*. 2023. pp. 402–405.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III (зі змінами та доповненнями): Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 15.10.2023).
6. Орлов Ю.В. Тенденції у змінах криміногенної обстановки в Україні в умовах війни: від ординарної злочинності до кримінального радикалізму. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, 28 (1), 2023. С. 108–123.
7. Посашева Д., Предместніков О. Аналіз законодавства щодо військових кримінальних правопорушень в Україні. *Grail of Science*, (27), 2023. С. 152–157.
8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення 15.10.2023).